

PATOČKA, HEIDEGGER A OTÁZKA BYTIA

VLADIMÍR LEŠKO, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ, Košice, SR

LEŠKO, V.: Patočka, Heidegger and the Question of Being
FILOZOFIA 70, 2015, No. 6, pp. 429-439

Patočka considers Heidegger's dealing with the question of Being in his famous *Being and Time* as a *premature problem*; and he thinks similarly about the solutions Heidegger offered in his later thought. *Being* is always a *Being of beings* and Patočka is in the right contrary to Heidegger. Heidegger's attempt at re-thinking *Being* as *Being without beings* undermines philosophy in a substantial way. Heidegger's later reducing philosophy to *metaphysics* is acceptable; it doesn't follow, however, that we should accept also all its consequences assumed by Heidegger. There is a key difference between Patočka's concept of philosophy, with *man and history* as its *focus*, and Heidegger's concept of philosophy focused on the *problem of Being*. Patočka offers the insight according to which *Being*, when *thought in itself*, is a *hypostatized Being*. Therefore, it should be completely *abandoned*, simply because there is *no such Being*. This insight questions the fundamental thesis of Heidegger's philosophy, which should unconditionally be rejected as groundless.

Keywords: Patočka – Heidegger – Being – Time – Ontology – Ontological difference

Na 1. seminári k problémom Európy, ktorý viedol Jan Patočka v roku 1973 na svojich bytových seminároch k prednáške *Platon¹ a Európa*, jeden z jeho účastníkov upozornil, že Heidegger vo svojej prednáške *Čas a Bytie* (1962) vyjadruje myšlienku, že „bude myslieť bytie bez ohľadu na jestvujúcna“² (Patočka 2002, 384). Ďalej dodáva, že by sa mohlo zdať, že Heidegger „chce tematizovať akési ‚bytie‘, ktoré nie je bytím jestvujúcien“ (Patočka 2002, 384). Problém je formulovaný veľmi presne. Je pravda, že v prednáške *Čas a Bytie* ide Heideggerovi o vyjadrenie najkrajnejšej ontologickej pozície (*Bytie³ bez jestvujúcna*), v ktorej sa zavŕšilo jeho celoživotné úsilie o uskutočnenie *ontologickej diferencie*. Patočkova odpoveď na tento problém je prekvapujúco stručná, jednoduchá a zároveň *kriticky* správna: „*Bytie je bytie jestvujúceho* [kurz. V. L.]“ (Patočka 2002, 384). Pochopenie Patočkovej odpovede, ako aj jeho *kritického* reflektovania Heideggerovho neskorého riešenia *otázky* bytia si preto zaslúži osobitnú pozornosť. Dôvod je jednoduchý. Aj v súčasných heideggerovských bádaniach je práve pozícia neskorého

¹ Prepis mena Platon rešpektuje slovenský preklad Platonových diel J. Špaňára (PLATON: *Diálogo I. – III.* Bratislava: Tatran 1990).

² Používam termín *jestvujúcno* namiesto termínu *súcno*. Dôvody tejto zmeny som vysvetlil v príspevku *Súcno verzus jestvujúcno* (Leško 2013b).

³ Aby som rozlíšil Heideggerovo chápanie bytia v jeho ranej a neskoršej tvorbe, v prípade neskoršej tvorby budem používať termín bytie s veľkým B.

Heideggera vo vyššie uvedenej prednáške (pochopiteľne, nielen v nej) stále predmetom kontroverzných filozofických polemík. Pochopenie Patočkovej odpovede na túto otázku predpokladá najprv venovať pozornosť Heideggerovej prednáške z roku 1962, a potom preskúmať jej Patočkovo kritické chápanie.

Čas a Bytie. Heideggerovo filozofické učenie je v celej jeho tvorbe bytostne spojené s *jedinou otázkou*, a to s *otázkou bytia*. Vo svojom prednáškovom cykle *Základné problémy fenomenológie* z roku 1927 uviedol: „Tvrdíme: Bytie je pravá a jediná téma filozofie. To nie je náš výmysel, ale takéto predpokladanie témy sa zrodilo spolu s počiatkom filozofie v samotnej antike a svoje grandiózne završenie našlo v Hegelovej logike. Teraz len tvrdíme, že bytie je skutočnou a jedinou témou filozofie V negatívnej forme to znamená: filozofia nie je veda o jestvujúcne, ale *veda o bytí* [kurz. V. L.], ako o tom svedčí grécky výraz – ontológia“ (Heidegger 1989a, 15).

Heidegger túto svoju filozofickú pozíciu potvrdzuje aj vo svojej najslávnejšej práci *Bytie a čas* (1927). Už tu sa však objavuje výrazné *napätie* medzi dvomi rozhodujúcimi ontologickými vyjadreniami, na ktoré sa permanentne obracia Heideggerova mysliteľská aktivita so stále novou filozofickou energiou a neopakovateľným zanietením v priebehu celej jeho tvorby. Na jednej strane oprávnene tvrdí, že bytie „*je vždy bytie nejakého jestvujúcna* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2008, 25). Na druhej strane zase píše, že odlišiť „*bytie od jestvujúceho a explikovať bytie samo je úlohou ontológie* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2008, 44). Práve uvedené rozlíšenie medzi bytím a jestvujúcnom a pokus o explikáciu *Bytia samého – bytia ako Bytia* – sa stáva problémom, ktorý neustále ženie Heideggera k formulovaniu ďalších nových filozofických otázok a k hľadaniu nových filozofických odpovedí, s ktorými sa neuspokojuje, a tak všetko začína stále odznova.

Na skúmanom probléme je najzaujímavejšia skutočnosť, že od roku 1931 zároveň opakovane vyjadruje aj *otázku*, do akej miery je tento problém vôbec riešiteľný. V prednáškovom cykle *Aristotelova Metafyzika IX, 1-3* to vyjadruje v príznačnej neopakovateľnej nietzscheovskej podobe: „*Bytie‘ para a dym* [kurz. V. L.] – alebo najvnútornejšie skrytá žiara ľudskej existencie? Nevieme – a preto sa pýtame, t. j. snažíme sa správne spýtať. Teraz len vieme, že tam, kde sa po prvýkrát kladie otázka o jestvujúcne, je už tento rozdiel medzi jestvujúcnom a bytím prítomný v podobe zámeny“ (Heidegger 2001, 22). To, že sa vo filozofii veľmi často hovorí o bytí, a pritom sa myslí na jestvujúcno, a naopak, vedie k tomu, že nie je pochopené ani jedno, ani druhé. A predsa sa tým niečo myslí, tvrdí Heidegger. Pri pokuse to všetko zachytiť však veľmi skoro pochopíme, že nám všetko mizne ako *para nad hrncom* (Heidegger 2001, 21). Zámena medzi jestvujúcnom a bytím nie je podľa Heideggera nejakým náhodným vonkajškovým rozmarom jazykového úzu, ale ide o „*prvé vyslovenie základnej otázky a základnej odpovede filozofie* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2001, 26). Ide vraj o *najstaršie rozlíšenie* vo filozofii, lebo „*je také staré ako reč, to znamená: také staré ako človek*“ (Heidegger 2001, 27). Problém spočíva v tom, že aj keď o tejto diferencii hovoríme, to ešte neznamená, že ju aj chápeme. Preto sa Heidegger v tejto súvislosti veľmi správne pýta: „*Stojíme na hranici pochopiteľného* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2001, 27) ? Odpoveď je jednoznačná: Neepochybne!

Významný medzník v riešení ontologickej diferencie v Heideggerovej tvorbe predstavuje rok 1943, keď vo štvrtom vydaní v *Doslove k prednáške „Čo je metafyzika?“* formuluje svoju pozíciu takto: „... k pravde bytia patrí, že bytie sice bytuje bez jestvujúcna, ale že jestvujúcno nikdy nebytuje bez bytia [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2006a, 83). V ostatných vydaniach zostala táto formulácia: „... k pravde bytia patrí, že bytie nikdy nebytuje bez jestvujúcna a že jestvujúcno nikdy nie je bez bytia [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2006a, 83). Na prvý pohľad je zrejmé, že Heidegger *veľmi váha*, ku ktorému riešeniu sa má prikloniť. Čo je však zrejmé, z piatich vydaní sa iba v jednom jednoznačne prikláňa k riešeniu, že *Bytie bytuje bez jestvujúcna*. Ale to ešte nie sme na konci jeho tvorby. Práve prednáška *Čas a Bytie* z jeho neskoršej tvorby je z tohto hľadiska najvýznamnejším príkladom.

Heidegger sa v závere svojej tvorby definitívne posunul ku krajnému a ťažko obhájiateľnému tvrdeniu, že *Bytie bytuje bez jestvujúcna*. Zdôvodnenie tejto pozície nachádzame najmä v prednáške *Čas a Bytie* z 31. 1. 1962, ktorú predniesol v aule Freiburgskej univerzity a vysielal ju priamo aj nemecký rozhlas. Heidegger tak konečne mohol priamo *zvestovať* svoju vrcholnú filozofickú pozíciu celej nemeckej kultúrnej verejnosti. Veľmi dobre si uvedomoval, že zložitost' problémov, o ktorých bude prednášať, môže viesť k tomu, že väčšina poslucháčov sa nad jeho prednáškou *pohorší*. V tom sa Heidegger nemýlil. Prienik do hlbinného ontologického myslenia predstavuje pre neodborníka stále prinajmenšom *pohoršenie*. Dôvod je pochopiteľný. Heidegger sa rozhodol vypovedať o pokuse „*myslieť Bytie bez ohľadu na jeho zdôvodnenie z jestvujúcna*“ [kurz. V. L.]⁴ (Heidegger 2007, 5). Kto tomu môže skutočne rozumieť? Tým viac, že autor tvrdí, že jeho *pokus* nie je hocikakým pokusom. Bez dostatočnej diferencie medzi Bytím a jestvujúcnom nie je podľa neho „*žiadna možnosť vniest' do zorného poľa najmä bytie toho, čo je dnes na Zemi, nehovoriac už o dostatočne uspokojivom určení vzťahu človeka k tomu, čo sa doteraz nazývalo ‚bytie‘*“ (Heidegger 2007, 6).

Skutočnosť, že Heidegger chápe ontologickú diferenciu nielen ako čisto ontologický problém, ale zároveň aj ako rozhodujúcu *možnosť vniest' do zorného poľa najmä bytie toho, čo je dnes na Zemi*, je doslova šokujúca. V tejto súvislosti je nevyhnutné položiť si otázku, či je vôbec možné prostredníctvom ontologickej diferencie vypovedať o tom, čo je práve teraz tu na Zemi. Odpoveď je jednoznačná: Nie, nie je to možné! Heidegger to všetko prizná až o niekoľko rokov neskôr vo veľmi emotívnej podobe najmä vo svojom rozhovore pre časopis Spiegel (1966) (Heidegger 2012), ale aj v ďalších rozhovoroch, ktoré mal pri príležitosti osláv svojho životného jubilea (Heidegger 2013, 46-47).

Heideggerova prednáška *Čas a Bytie* začína tvrdením, že *Bytie a čas* nie sú *veci*. Ide o rozvinutie pôvodnej myšlienky z práce *Bytie a čas*, že „*bytie jestvujúcna ‚nie je‘ žiadne jestvujúcno*“ (Heidegger 2008, 21). Na prvý pohľad môžeme s touto myšlienkou bez väčších pochybností súhlasiť. Je tu však otázka: Ak bytie nie je žiadne jestvujúcno, čím potom je? Heidegger to veľmi správne metodicky vyhróti až do otázky: „*Je vôbec Bytie* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2007, 7)? Niekoľko mesiacov predtým v štúdiu *Kantova téza o bytí* (1961) na túto otázku odpovedá takto: „*V tom nenápadnom ‚je‘ sa skrýva všetko*

⁴ Za pomoc pri preklade Heideggerovej prednášky do slovenčiny ďakujem Z. Bocanovej.

to, čo je hodné myslenia, pokiaľ ide o Bytie. Ale najviac hodné myslenia je to, že uváži-
me, či ‚Bytie‘, či toto ‚je‘ samo môže byť, alebo či Bytie nikdy nie ‚je‘...“ (Heidegger
1976, 479). Heideggerova odpoveď však určite v istom zmysle vyráža dych: „Bytie ne-
môže byť. Keby bolo, nebolo by už Bytím, ale bolo by jestvujúcnom [kurz. V. L.]“ (Hei-
degger 1976, 479).

Uvedená ontologická pozícia je plne potvrdená a zároveň rozvinutá v prednáške
Čas a Bytie. Nóvum prednášky potom spočíva najmä v rozvinutí myšlienky, že *Bytie nie
je*. Na prvý pohľad je zrejmé, že každý *zdravo uvažujúci* človek si o tom pomyslí svoje.
Ale pre filozofa to určite nie je dôvod, prečo by mal v najnáročnejšej ontologickej otázke
počúvať *zdravý rozum*. Heidegger vychádza z určenia, že Bytie nie je žiadna *vec*
a zároveň nie je *časové*, ale je časom určené ako *prítomnenie času*. Ale platí aj to, že ani
čas nie je žiadna *vec*, preto nie je *jestvujúcnom*, ale sám čas nie je *časový* tak, ako je časo-
vé jestvujúcno. Bytie a čas sa podľa Heideggera vzájomne určujú, ale len tak, že *Bytie nie
je časové* a *čas nie je možné skúmať ako jestvujúcno*. To je základná pozícia, z ktorej sa
Heidegger chce posúvať k tomu najdôležitejšiemu: Ak Bytie a čas nie sú *veci* ani *jestvu-
júcna*, tak čím sú?

Heideggerova odpoveď je relatívna jednoduchá: sú *vecami* (záležitosťami) *myslenia*.
Čo to však potom môže znamenať? Kam sa tým posúvame v riešení nášho problému?
Heidegger od vydania práce *Bytie a čas* stále verejne deklaruje, že uvažovať o bytí sa
nedá bez času a naopak. Preto aj teraz v prednáške *Čas a Bytie* znovu opakuje, že Bytie
a čas, čas a Bytie sú vo vzájomnom vzťahu, ktorý je od nich neodmysliteľný. Sú spolu
zviazané a len *spolu* vyjadrujú to najdôležitejšie. Bytie nie je žiadne *jestvujúcno*, ale je
vecou myslenia. O čase platí to isté. Nie je *jestvujúcnom*, ale *vecou myslenia*.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že sme sa príliš neposunuli dopredu. Pre Heideggera
je to však výrazný posun v tom hlavnom smere, v ktorom sa chce pohybovať. O *jestvu-
júcne* sa hovorí, že *je* („es ist“). Keďže ani Bytie, ani čas nie sú *jestvujúciami*, chce byť
preto až príliš *opatrný*. Preto v prednáške *nehovorí*, že Bytie je („Sein ist“) alebo že čas je
(„Zeit ist“). Heidegger tu *neuveriteľne* šikovne využíva možnosti nemeckého jazyka, aby
vyjadril to isté, ale inak. Heidegger to v prednáške formuluje takto: „*Nehovoríme: Bytie
je, čas je, ale: Bytie sa dáva* (Es gibt Sein), *čas sa dáva* (Es gibt Zeit). *Najskôr sme zme-
nili terminológiu prostredníctvom tohto obratu: Namiesto ‚je‘* („es ist“), *hovoríme ‚dáva
sa‘* („es gibt“) [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2007, 8-9).⁵

V tomto prípade je *zmena terminológie* u Heideggera mimoriadnym filozofickým
zjavom, lebo predstavuje rozhodujúcu *zmenu riešenia problému*. Teraz sa otázka *Čo je
Bytie?* viaže na vysvetlenie tohto „*To, čo sa dáva*“ a to isté platí aj o čase. Heidegger je
presvedčený, že je všetko v poriadku a že takýto postup je celkom korektný. Žiaľ, nie je
to tak! Ale najprv dám slovo Heideggerovi samému. Keď sa teda vrátil od jazykového
výrazu späť k *veci* skúmania, pokúša sa vysvetliť, ako sa dá *‚To, čo sa dáva‘* zakúsiť

⁵ K prekladu „es gibt“ pozri napríklad český preklad Heideggerovho *Listu o humanizme* od P. Kurku
(Heidegger 2000, 27), resp. Tengelyiho štúdiu *Ako sa Heidegger „prepracoval k Ereignis“* v preklade
A. Novaka (Tengelyi 2006, 100).

a skúmať. Najlepšiu cestu vidí v tom, aby vysvetlil, čo je dané v „*To, čo sa dáva*“, čo znamená „*Bytie*“, ktoré – sa dáva; čo znamená „*čas*“, ktorý – sa dáva. Podľa toho sa výrazne usiluje najmä o to, aby vysvetlil čo je *to ono*, ktoré dáva bytie a čas. Aby priviedol *to* na dohľad, začína ho písať s veľkým písmenom ako „*To*“.

Bytie ako *vec myslenia* vyžaduje, aby naše premýšľanie bolo zamerané na *poskytovanie prítomnosti*. V ňom sa zároveň ukazuje *odkrývanie*. Heidegger je presvedčený, že práve z tohto *odkrývania* prehovára *dávanie*. Toto dávanie však ostáva pre nás práve tak nejasné ako uvedené *To, čo sa dáva*. Aby sme sa mohli pohnúť z miesta, Heidegger vyjadruje túto situáciu takýmto spôsobom: „Bytie, jeho myslenie vo vlastnom zmysle, vyžaduje, aby bolo odhliadnuté od bytia, pokiaľ je ako v celej metafyzike zdôvodňované a vysvetľované len z jestvujúcna a preň ako jeho základ. Myslieť Bytie vo vlastnom zmysle si vyžaduje, aby sa Bytie zbavilo významu základu jestvujúcna v prospech odkrývania skryto sa odohrávajúceho dávania, t. j. *To, čo sa dáva*... Bytie nie je. Bytie *sa dáva* ako odkrývanie prítomnosti“ (Heidegger 2007, 9-10). *To, čo sa dáva*, vyjadruje *prítomnosť neprítomnosti*.

Heideggerov pokus, premyslieť *bohatstvo premien* Bytia nadobúda svoju prvú a zároveň rozhodujúcu oporu v tom, že o Bytí uvažujeme v zmysle prítomnosti. Čo nám však v tejto súvislosti Heidegger ponúka, je viac menej len *historická rekapitulácia* myslenia o bytí v dejinách filozofie. Prítomnosť sa najprv ukazuje ako „*Ev* v Parmenidovom učení, *λόγος* u Herakleita, *ιδέα* v Platonovej filozofii, *οὐσία, ἐνέργεια* v Aristotelovej filozofii, potom ako *substantia, actualitas, perceptio, monáda* v stredovekej a novoovekej filozofii a završuje sa vo vôle k vôle a vo večnom návrate toho istého v Nietzscheho učení. Naznačené množstvo *premien* bytia v dejinách filozofického myslenia však vôbec ešte neznamená, že ide naozaj o *dejiny Bytia*. Heidegger však rozhodne tvrdí, že Bytie nemá dejiny tak, ako ich majú mestá alebo národy. *Dejinnosť dejín Bytia* určuje výlučne na základe toho, ako *sa Bytie deje*.

Je však pochopiteľné, že Heideggerom naznačený sled zmien bytia od Parmenida až po Nietzscheho hneď vyvoláva zásadný problém. Na počiatku odkrytosti bytia bolo síce bytie myslené ako εἶναι, εἶόν, ale určite nie ako *To, čo sa dáva*. Keď Parmenides vypovedá εἶσι γάρ εἶναι („ved' bytie je“), nemyslí tým najmä na jestvujúcno? Heidegger s tým nesúhlasí a tvrdošijne si stojí na svojom: „Ale Bytie nie je jestvujúcno. Podľa toho, zdôraznené εἶσι v Parmenidovom výroku si nemôžeme predstavovať ako bytie, ktoré sa spája s jestvujúcno. Zdôraznené εἶσι síce znamená, doslova preložené, »je«. Samotné zdôraznenie však počuje v εἶσι to, čo Gréci vtedy mysleli a čo my môžeme opísať ako „je umožnené“ (Es vermag)... V εἶσι sa skrýva *To, čo sa dáva*“ (Heidegger 2007, 12). Tu je nevyhnutné konštatovať, že to tak vidí len sám Heidegger. Platí však rozhodne niečo iné. Heidegger to nakoniec vyjadri o dva roky neskôr v prednáške *Koniec filozofie a úloha myslenia*, keď vypovedá, že Parmenides uvažoval výslovne ako prvý „o bytí jestvujúcna...“ (Heidegger 2006b, 29), teda nie o Bytí samom (pozri tiež Kouba 2014, 133).

Na počiatku západoeurópskeho myslenia je podľa Heideggera bytie myslené, ale nie „*To, čo sa dáva*“ ako také. Všimnime si, ako nám Heidegger podsúva tvrdenie za tvrdením, ale pritom absentuje akákoľvek zmysluplná filozofická argumentácia. Keď tvrdí, že

na počiatku západoeurópskeho myslenia je myslené Bytie, nie je to pravda. Na počiatku západoeurópskeho myslenia je myslené *jestvujúce* – *kozmos*. S Heideggerom však možno absolútne súhlasiť iba v tom, že na počiatku západného myslenia nie je myslené „*To, čo sa dáva*“ ako také.

Heideggerova snaha *presvedčiť* poslucháčov (a po publikovaní analyzovanej prednášky v roku 1967 aj čitateľov), že *dávanie*, ktoré dáva len vlastný *dar* a samo pritom *ostáva skryté*, znamená len svojráznu *hru* so slovami, ktorej chýba reálny ontologický obsah. Jeho odkazy na *dejiny Bytia*, ktoré znamenajú *údel Bytia*, pôsobia na nás len ako svojrázna *antropologická ilúzia*. Keď sa totiž oddelí Bytie od *jestvujúca* a k tomu pridáme ešte „*To, čo sa dáva*“, tak sa zrazu ocitneme v ontologickom prázdne, pokiaľ tým nechceme smerovať k onto-teo-logickému završeniu typu: *Bytie sa dáva = Boh sa dáva*. *Deštrukcia* ontologického učenia bytia *jestvujúca* sa tak pomaly, ale isto dostáva do svojho záverečného štádia, z ktorého niet úniku.

Heidegger si až príliš dobre uvedomuje, že sa pohybuje na veľmi tenkom ľade ontologických konštrukcií, preto hľadá nový *oporný bod*, ktorý by mu pomohol dostať sa z naznačených ťažkostí. Nachádza ho vo svojom *slávnom* kľúčovom slove *Ereignis* (udalosť) z práce *Príspevky k filozofii* (Heidegger 1989b, 9 a n.; pozri tiež Nitsche 2010, 12-15; Tengelyi 2006, 99 a n.). Heidegger od otázky *Čo je udalosť?* teraz už neočakáva výraznú pomoc pri vysvetľovaní bytia *jestvujúca*, ale *Bytia samého*. Heidegger tvrdí, že *udalosť* určuje Bytie a čas v ich *vnútornom zmysle*, v ich súvzťažnosti. Vyjadruje to takto: „Ak sa ale teraz Bytie samo ako také ukazuje, čo patrí do udalosti, a z nej prijíma určenie prítomnosti, tak sa vraciame s prednesenou otázkou späť k tomu, čo najskôr žiada svoje určenie: Bytie z času... Udeľovanie Bytia spočíva v presvetľujúco-skrývajúcom dávaní viacvrstvového prítomného v otvorenej oblasti časopriestoru. Dávanie ale splýva s udeľovaním v udalosti. Toto, t. j. zvláštnosť udalosti, určuje tiež zmysel toho, čo je tu nazvané spočívaním“ (Heidegger 2007, 25).

Udalosť nie je Heideggerom myslená v bežnom význame slova, keď jej rozumíme v zmysle príhody, diania. Ide teraz o to, uchopiť *udalosť* z *vnútorného zmyslu* ako presvetľujúce uchovávané *podávanie* a *udeľovanie*. Za jediný cieľ svojej prednášky Heidegger považuje to, *aby sa Bytie samo ukázalo ako udalosť*. Aby však nedošlo k nerozumeniu: *Udalosť* Heidegger nechápe ako nadradený pojem, pod ktorý by sa Bytie a čas mali zaradiť. Logické vzťahy sú už teraz *mimo hry*. Dôvod súvisí s tým, že zatiaľ čo premýšľame o Bytí samom, a tým nasledujeme jeho vlastný zmysel, ukazuje sa to ako *poskytnutie* dané údelom prítomnosti cez udeľovanie času. „Dané prítomnosti je vlastníctvom udalosti. *Bytie mizne v udalosti* [kurz. V. L.]. V zmene: ‚Bytie ako udalosť‘ ‚ako‘ teraz označuje: Bytie je poskytnutie udelené v udalosti, čas je poslaný v udalosti. Čas a Bytie sa udejú (ereignet) v udalosti“ (Heidegger 2007, 27). Čo tým všetkým chce Heidegger povedať?

Heidegger nás ubezpečuje, že práve teraz je už dôležité myslieť Bytie len vo vzťahu k času a z toho, čo je vlastné – z *udalosti*. Potom je zrejmé, že sa nám konečne podarí skúmať Bytie *bez ohľadu na jeho vzťah k jestvujúcu*. Tento leitmotív je potom v prednáške *Čas a Bytie* završený v rozhodujúcej záverečnej výpovedi: „*Mysliť Bytie bez jest-*

vujúca znamená: myslieť *Bytie bez ohľadu na metafyziku* [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2007, 30). Máme sa preto zamerať na *iné myslenie*, t. j. na myslenie, „ktoré sa začína výlučne v udalosti... [kurz. V. L.]“ (Heidegger 2007, 30). Na základe tohto záveru celej prednášky musím konštatovať, že Heideggerovo obrovské filozofické úsilie nakoniec nevyhnutne končí veľmi chudobným výsledkom. Ten sa síce pokúsi nanovo premyslieť o dva roky neskôr v prednáške *Koniec filozofie a úloha myslenia* (Heidegger 2006b, 7-39), ale aj tento jeho záverečný pokus sa končí neúspechom (podrobnejšie Leško 2013, 202 a n.).

Patočkova kritika Heideggerovho riešenia otázky bytia. Patočkova recepcia Heideggerovej filozofie bola už podrobená mnohým výskumom, ktoré analyzujú najmä mimoriadny vplyv nemeckého filozofa na jeho filozofické učenie (pozri Chvatík 2009; Chvatík – Kouba 2000, Kuneš 2010, 83-119). V nich sa zdôrazňuje, že Patočka je celoživotne hlboko oslovený najmä Heideggerovou prácou *Bytie a čas* a že je jej veľkým obdivovateľom. Stále sa však takmer obchádza fakt, že najmä neskorú Heideggerovu tvorbu Patočka podrobil zdrvivúcej kritike. V tomto kontexte je potrebné oceniť Patočkov *anti-heideggerovský postoj*, ktorý je obdivuhodne nekompromisný. Tým sa len potvrdzuje správnosť poznania, že Patočka *filozofuje s Heideggerom*, ale aj *proti Heideggerovi* (pozri Kouba 2014, 50).

Patočkovo prijatie Heideggerovho chápania bytia v práci *Bytie a čas*, podľa ktorého bytie je *bytím jestvujúca*, je základom odmietnutia Heideggerovej neskej pozície, snahy premyslieť *Bytie bez jestvujúca*. Na *1. seminári k problému Európy* (1973) je to azda najvýstižnejšie vyjadrené v tejto podobe: „... Heidegger by sa dal interpretovať takto: Jestvujúco je vždy prístupné len cez ja, Dasein, ktoré ale nemá charakter absolútnej, totálnej reflexie, ale je to reflexia konečná. Čo to je konečné? To svojou reflexiou, svojím pochopením toho, s čím sa stretáva, netvorí to, s čím sa stretáva, ale je naň odkázané. Jestvujúco sa nikdy neukazuje samo v sebe, ale v bytí, tzn. v tom porozumení, ale bytie nie je nič iné, než toto porozumenie (jestvujúcnam). To si Dasein neuvedomuje, keď nefilozofuje, Dasein má pred sebou *veci*, keď nefilozofuje... Bytie nemôže byť nikdy predmetom v tom zmysle ako tie predmety, ktoré sa ukazujú“ (Patočka 2002, 383). To je správna Patočkova obhajoba Heideggerovej ranej filozofickej pozície. Ale čosi úplne iné predstavuje Heideggerova neskorá pozícia.

Patočka tu už prezentuje veľmi kritický postoj: „Ale Heidegger (a to sa mi zdá nepresvedčivé) z toho vyvodzuje, že bytie je úplne *nepredmetné*. Áno, nie je predmetné, ale nie je nepredmetné, pretože potom by sa o ňom nedalo hovoriť. Heidegger na tom nepredmetnom bytí trvá – a pritom sa ho chce zmocniť; je to niečo, čo nie je reálne, ale má zmysel. *Potom predsa nemožno obhájiť názor, že bytie je niečo úplne neobjektívateľné* [kurz. V. L.]... Pokus *Zeit und Sein* myslieť Sein a Zeit bez niečoho, na čom sa to odohráva (Dasein), a toto myslieť naopak na základe týchto prafenomérov, pretože Dasein je len Sein, ktoré je ‚da‘ – ‚tu‘ v tom lokálnom či časovom zmysle“ (Patočka 2002, 383, 384).

Patočkov rozbor Heideggerovej snahy premyslieť *Bytie bez jestvujúca* je preto nekompromisný: „*Bytie je bytím jestvujúceho* [kurz. V. L.]“ (Patočka 2002, 384). Základný

dôvod na takéto vyjadrenie nachádza v tom, že *bytie jestvujúceho* je zvláštne dvojaké. Na jednej strane je uchopiteľné len cez *porozumenie* a na druhej strane je nespochybniteľne *bytím vecí*. To je aj raná Heideggerova pozícia. Jeho neskoré chápanie Bytia bez jestvujúcna ako pokus myslieť *Bytie ako také* je však neudržateľné: „*Bytie, keď sa myslí samo, sa hypostazuje, a to je zasa potrebné škrtnúť (pretože bytie nie je)*“ (Patočka 2002, 386). Presnejšie sa to už asi ani nedá vyjadriť. Patočkovu stanovisko je nespochybniteľné a nedáva Heideggerovej neskoršej otázke bytia žiadnu šancu na zmysluplné *prežitie*. Nakoniec aj sám Heidegger na túto otázku v závere svojej tvorby definitívne *rezignoval*. Už vôbec nespomína *Bytie ako také*, ale len *bytie jestvujúcna* (Heidegger 2013, 46-47).

Na Patočkovej kritickú reflexiu Heideggerovej otázky bytia je však zaujímavé aj to, že predmetom jeho kritiky je aj jeho chápanie bytia v práci *Bytie a čas*. Patočka si veľmi správne kladie otázku, či pojem bytia nie je až príliš zaťažený veľkými *filozofickými tradíciami*, či v ňom nie je až príliš veľa filozofických tém. Patočka na rozdiel od Heideggera si myslí, že *pôvodnejší* problém než problém bytia je problém *ukazovania sa*. Dokonca zachádza až tak ďaleko, že si kladie otázku, „či problém bytia nie je len *súčasťou*, momentom *ukazovania sa*“ (Patočka 1999, 266). A to je niečo, s čím by Heidegger zásadne nesúhlasil. Dôvod takto formulovanej otázky je jednoduchý a zároveň viac ako oprávnený. Patočka sa nazdáva, že rozumieme nielen veciam, ale aj celému rázu vecí, lebo veci majú *vnútorný bytostný ráz – zmysel pre bytie*. „Tento zmysel pre bytie nás musí už vždy viesť, keď rozumieme ktorýmkoľvek veciam, keď sa nám jednotlivosti, jednotlivé veci, ich stránky, vlastnosti atď. *zjavujú* [kurz. V. L.], keď sa nám ukazujú“ (Patočka 1999, 266). Ide o naozajstný, prirodzený dôvod, prečo môže tvrdiť, že problém *ukazovania sa* je „v skutočnosti *základnejší* a hlbší než problém bytia“ (Patočka 1999, 266).

Tu sa právom musíme pýtať, prečo je to tak. V čom teda Patočka vidí význam *ukazovania sa* a ako ho môže aj zdôvodniť? Jeho odpoveď je na prvý pohľad až príliš jednoduchá, ale pritom vecne správna: „... *k problému bytia môžem dospieť jedine cez problém ukazovania sa, keby som však vyšiel z problému bytia v abstraktnom zmysle slova, tak sa mi z pojmu bytia stane abstraktný pojem, úplne formálna značka, ani nie kategória, ale niečo nad kategóriou, t. j. niečo, čo už nemá ani obsahový charakter* [kurz. V. L.]“ (Patočka 1999, 299). Vieme veľmi dobre, že za kategóriami sa musí skrývať isté *obsahové určenie*. To platí aj pre kategóriu *bytie*. Ak to tak nie je, tak problém bytia nemožno *nijakým spôsobom zmysluplne oživiť*. To však samo osebe ešte nestačí na to, aby sme sa mohli uspokojiť s tvrdením, že *ukazovanie* je *pôvodnejšie, základnejšie a hlbšie* než problém bytia. V diskusii k práci *Platon a Európa* to Patočka vysvetľuje veľmi podrobne (Patočka 1999, 291-313). Odpovedať na takúto otázku predpokladá nevyhnutne si uvedomiť, akým spôsobom Heidegger mení *koncept fenomenológie* a prečo problém fenoménov a ich analýzy prechádza u Heideggera do problému *zmyslu bytia*. Ide o to, aby sme sa hlbšie zamysleli nad problémom vzťahu *bytia a fenoménu*.

Tradičné nazeranie na problém bytia chápe bytie ako to, čo charakterizuje veci v ich štruktúre. Bytie je tak *všeobecnou štruktúrou jestvujúcna či jestvujúcien*. Heidegger prichádza podľa Patočku s *novinkou*, ktorá chce ukázať, že „už u antických mysliteľov, ako je Aristoteles, bytie nie je chápané ako moment jestvujúcna, ale že už u nich v skutočnosti

ide o *spôsob ukazovania sa vecí*“ (Patočka 1999, 292). Je síce zrejmé, že u gréckych filozofov nie je *ukazovanie samo* predmetom ich vlastného skúmania, ale je nepochybné, že celú antickú ontológiu možno reflektovať z tejto perspektívy. Tu však treba pripomenúť, že Heideggerova neskorá pozícia *ukazovania sa* už nie je spojená s otázkou bytia. Skúmanie bytia sa už bezvýhradne spája len s *dávaním sa*. Túto pozíciu už potom možno len veľmi ťažko spájať s fenomenologickou tradíciou. A preto sa namiesto Aristotela ponúka ako *hlavný mysliteľ* Parmenides (podrobnejšie pozri Leško 2013, 195-198; Leško 2010, 110 a n.). Patočka si však túto zmenu v Heideggerovej tvorbe nevšima.

Podľa Aristotela je akýkoľvek styk s vecami možný len vtedy, keď sú odhaľované, teda pokiaľ sa *ukazujú*. Táto filozofická tradícia (aj keď nie vedome reflektovaná) sa stala určujúcou a robí z filozofie v skutočnosti *filozofiu ukazovania sa* „*fenoménu, a problém bytia teda patrí do súvislosti problému ukazovania sa* [kurz. V. L.]“ (Patočka 1999, 293). Toto *ukazovanie sa* je podľa Heideggera na rozdiel od Husserla *vodidlom* v úsilí o pochopenie bytia. Aj napriek tomu však Patočka správne identifikuje, že Heideggerova pozícia v práci *Bytie a čas* je ešte veľmi blízka Husserlovi. Hlavný dôvod vidí v tom, že je tu ešte odmietnutý *skok* od konečného k nekonečnému. „Prechod od dvojzmyselného fenoménu k fenomenologickému fenoménu je u Heideggera prechodom od vulgárneho fenoménu – od fenoménu, ktorým sa zaoberá Aristoteles, t. j. od jestvujúcna, ako sa ukazuje samo v sebe a od seba – k tomu, čo vlastne ukazuje tento fenomén. Čo to je, ak nie absolútny subjekt, ktorý sa takto zachytáva v absolútnej reflexii, ak takáto absolútna reflexia neexistuje? Čo to môže byť? Je to to, čomu Heidegger hovorí: *Dasein*“ (Patočka 1999, 301).

V Husserlovom chápaní *karteziánskeho subjektu* nie je vôbec garantované to, čo si zakladateľ fenomenológie želal, t. j. *rozmanitosť prúdu vedomia*, ktoré reflektuje samo seba. Heideggerovo *Dasein* zasa garantuje len *modus svojho bytia*, alebo, inak vyjadrené, má *porozumenie pre bytie*. Preto si Patočka kladie otázku: Čo to vlastne znamená, že *Dasein* má porozumenie pre bytie? Znamená to, že „podľa neho má zmysel to, že veci sú. To sa ukazuje v tom, že veci sa mu ukazujú: žiadnej inej bytosti sa veci neukazujú. Ale to, že sa mu veci ukazujú, tkvie v tom, že *Dasein* je inak, než sú veci. Ako je *Dasein*? Tak, že to, že ono samo je a veci sú, mu nie je indiferentné, že sa ho to týka. A to zasa ďalej znamená, že veci a jeho vlastná existencia nie sú preň číry fakt“ (Patočka 1999, 301).

Bytie *Dasein* sa nemôže chápať na spôsob bytia vecí. Tých sa to, že sú, vôbec netýka a iné bytie sa ich týka ešte menej. Pre veci je určujúce to, že im chýba vzťah k bytiu. O *Dasein* platí pravý opak. Vzťahuje sa nielen k svojmu vlastnému bytiu, ale aj k bytiu všetkých ostatných vecí. Preto môže Patočka konštatovať, že „my svoje bytie realizujeme, my svoje bytie nesieme, my ho nemáme jednoducho len nejako pasívne dané, ako ho majú veci. Veci uvádzame do vzťahu k bytiu my, to znamená, že ony sú vo vzťahu k bytiu indiferentné, kým človek, t. j. *Dasein* – nikdy“ (Patočka 1999, 302).

Ontologický charakter *Dasein – porozumenie bytiu* – ho odlišuje od všetkých ostatných vecí, čo má však svoje neodmysliteľné dôsledky. V *Dasein* ustavične *žije* ontologická diferenciacia. „*Dasein* je určité jestvujúcno a v ňom sa ustavične odohráva rozdiel, a to znamená prechod od číreho jestvujúcna k bytiu, to znamená k porozumeniu jestvujúcno-

ti“ (Patočka 1999, 303). Až teraz, na tomto mieste sa podľa Patočku pre Heideggera na rozdiel od Husserla otvára možnosť odpovedať na otázku, čo je to vlastne *fenomén*. Podľa Patočku je fenomén možný len vďaka tomu, „že existuje jestvujúcno také ako Dasein, v ktorom sa odohráva proces ontologickej diferencie, t. j. transcenzus, prechod, prekročenie od jestvujúcna k bytiu. A tento prechod zároveň znamená, že zjavovanie sa odohráva v oblasti bytia, t. j. niečoho, čo *nie je jestvujúce*, v oblasti podstatne *nejestvujúcej*. Jedine na základe niečoho takého sa môžu veci ukazovať, zjavovať“ (Patočka 1999, 303).

Z transcenzu a z celej štruktúry ontologickej diferencie je zrejmé, že sa fenomenológia mení na *fenomenologickú ontológiu*. To pochopiteľne vedie k tomu, že sa mení charakter *fenomenologických fenoménov*. Patočka ich klasifikuje presne: „Heideggerove fenomenologické fenomény nie sú na rozdiel od Husserlových vôbec rapsodické. Husserl vždy popisuje jednotlivosti, kým Heidegger vidí veľkolepú celkovú štruktúru“ (Patočka 1999, 304). Podľa Husserla teda skôr platí, že *zjavovanie* je v skutočnosti len spomienkou na zjavovanie a nemožno ho chápať ako zjavovanie skutočného jestvujúcna. „Podľa Husserla totiž tým pravým jestvujúcnom nie je nič iné než tento fenomén; kým podľa Heideggera je fenomén fenoménom jestvujúceho, t. j. ukazovanie sa jestvujúcna, pre ktoré v non-vulgárnom fenoméne máme porozumenie, kľúč“ (Patočka 1999, 306).

Problém je však v tom, že napriek všetkým týmto vymedzeniam spôsob Heideggerovho tematizovania bytia je stále podľa Patočku až príliš blízky Husserlovmu *subjektivismu*. A je to pravda. Heideggerovou snahou bolo zbaviť sa tohto subjektivismu, t. j. toho, „že by bytie bolo predsa len výkonom konečného subjektu, onoho Dasein, a snažil sa preto svoju doktrínu preformulovať tak, aby naopak Dasein bolo charakterizované ako umožnené tým, že sa v ňom niečo také ako bytie rozohráva a odohráva, a to zase z ukazovania“ (Patočka 1999, 304). Ale ani tu sa ešte Heidegger nezastavil a vo svojej neskoršej tvorbe už nepotrebuje ani Dasein v tomto druhom, desubjektivizovanom význame.

Záver. Patočka hodnotí Heideggerovo riešenie otázky bytia už v práci *Bytie a čas* ako *nedonosený problém* (Patočka 1999, 310) – a ešte viacej to platí o jej riešení v neskoršej tvorbe. *Bytie* je vždy *bytím jestvujúcna*; v tom sa Patočka na rozdiel od Heideggera nemýli. Heideggerov pokus premyslieť *Bytie bez jestvujúcna* vedie filozofiu vyslovene k zániku. Preto vôbec nie je náhodné, že Heideggerovu prednášku *Koniec filozofie a úloha myslenia* (1964) Patočka právom označuje za *defetistickú* (Patočka 1999, 286, 311). Heideggerova neskorá redukcia filozofie na čistú *metafyziku* (Heidegger 2006b, 7, 9) je síce možná, ale to ešte neznamená, že ju treba prijať so všetkým, čo si od tejto redukcie jej autor sľuboval. V tom je kardinálny rozdiel medzi Patočkovým chápaním filozofie, ktorej *centrum* predstavuje *človek a dejiny* (pozri Stojka 2010, 150 a n.; Stojka 2013, s. 14 a n) a chápaním Heideggerovým, kde *centrom* je *bytie, resp. Bytie*. Patočkovo poznanie, že *Bytie, keď sa myslí samo, je hypostazované a je ho potrebné škrtnúť*, lebo takéto *bytie nie je* (!), ukazuje kriticky na najkrajnejšiu pozíciu Heideggerovej tvorby, ktorá je teoreticky neutržateľná.

Literatúra

- HEIDEGGER, M. (1976): Kants These über das Sein. In: Heidegger, M.: *Wegmarken*. GA. Bd. 9. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (1989a): *Die Grundprobleme der Phenomenologie*. GA. Bd. 24. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (1989b): *Beiträge zur Philosophie*. GA. Bd. 65. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (2000): *O humanismu*. Prel. P. Kurka. Praha: JEŽEK.
- HEIDEGGER, M. (2001): *Aristotelova Metafyzika IX, 1-3*. Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH.
- HEIDEGGER, M. (2006a): *Co je metafyzika?* Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH.
- HEIDEGGER, M. (2006b): *Konec filosofie a úkol myšlení*. Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH.
- HEIDEGGER, M. (2007): Zeit und Sein. In: Heidegger, M.: *Zur Sache des Denkens*. GA. Bd. 14. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (2008): *Bytí a čas*. Prel. I. Chvatík, P. Kouba, M. Petříček jr., J. Němec. Praha: OIKOYMENH.
- HEIDEGGER, M. (2012): „Už jenom nějaký bůh nás může zachránit.“ Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH.
- HEIDEGGER, M. (2013): *Rozhovory k osmdesátým narozeninám*. Prel. I. Chvatík, J. Němec. Praha: OIKOYMENH.
- CHVATÍK, I. (ed.) (2009): *Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie*. FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – OIKOYMENH.
- CHVATÍK, I. – KOUBA, P. (ed.) (2000): *Fenomén jako filosofický problém*. Praha: OIKOYMENH.
- KUNEŠ, J. (2010): K dvojímu pojmu metafyziky u Heideggera a Patočky. In: Leško, V. – Tholt, P. (ed.): *Hegel v kontextoch Heideggerovej a Patočkovej filozofie*. Košice: UPJŠ.
- KOUBA, P. (2014): *Život a rozumění*. Praha: OIKOYMENH.
- LEŠKO, V. (2010): Heidegger a dejiny filozofie. *Filozofia*, 65 (2), 110-119.
- LEŠKO, V. (2013a): Heidegger a grécki myslitelia. *Filozofia*, 68 (3), 194-204.
- LEŠKO, V. (2013b): *Súčno verzus jestvujúcno*. *Filozofia*, 68, (3), 238-241.
- NITSCHKE, M. (2010): *Z príhodného*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.
- PATOČKA, J. (1999): Platón a Evropa. In: Patočka, J.: *Péče o duši II*. Sebrané spisy. Sv. 2. Praha: OIKOYMENH.
- PATOČKA, J. (2002): Čtyři semináře k problému Evropy. In: *Péče o duši III*. Sebrané spisy. Sv. 3. Praha: OIKOYMENH.
- STOJKA, R. (2010): Patočka a Európa. K pojmu Európy v Patočkovej filozofii dejín. *Filozofia*, 65 (2), 150-160.
- STOJKA, R. (2013): *Patočkova filozofia dejín*. Košice: UPJŠ.
- TENGELYI, L. (2006): Jak se Heidegger „dobral k Ereignis“. *Reflexe*, 30, 99-113.

Táto stať vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0480-11 *Patočkova asubjektívna fenomenológia a dejiny filozofie*.

Vladimír Leško
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Moyzesova 9
040 01 Košice
Slovenská republika
e-mail: vladimir.lesko@upjs.sk